

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

БРИЙОВСЬКА ІРИНА БОГДАНІВНА

УДК 347.23 (477.8) «1939/1945»

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ВЛАСНОСТІ
В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
(1939–1945 рр.)**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів –2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник – кандидат юридичних наук
Поліковський Микола Федорович,
Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка», доцент кафедри історії держави і права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Яцишин Михайло Михайлович,
Інститут права ім. Володимира Великого
Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки,
проректор з наукової роботи

кандидат юридичних наук, доцент
Фігель Юлія Осипівна,
Львівська комерційна академія,
доцент кафедри теорії держави і права
юридичного факультету

Захист відбудеться «___» _____ 2015 р. о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.052.19 в Національному університеті «Львівська політехніка» (79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, ауд. 301 XIX навчального корпусу)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1)

Автореферат розісланий «___» _____ 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.П. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Драматичні події в західних областях Української РСР з вересня 1939 р. по 1945 р. висунули низку нових вимог і до цивільно-правового регулювання відносин власності, і до науки цивільного права загалом: остання мала сформулювати та вирішити численні питання, які виникли в цивільній сфері, законодавстві та судовій практиці. Намагаючись оцінити зміни і новації, внесені умовами воєнного стану в цивільне право, у його теорію та практику регулювання цивільно-правових відносин, потрібно зазначити, що принципи й інститути цивільного права зазнали змін у вказаний період. Насамперед це стосувалося інституту права власності. Йдеться і про початковий період Другої світової війни, пов'язаний з радянським, а відтак з німецьким окупаційними режимами, і наступний (другий) радянський період в історії західних областей УРСР. Усі ці події мали свої особливості й вимагали внесення змін у цивільне законодавство.

Почергові кардинальні зміни, з огляду на перехід від однієї правової системи до іншої, а також соціальне призначення права на західноукраїнських землях у період окупації зумовлюють потребу ґрунтовного наукового аналізу правових норм, які регулювали б відносини власності за різних окупаційних режимів. Це стосується й інституту права власності загалом, зокрема на землю, оскільки існування окремих форм права власності на землю категорично заперечували імперські ідеології радянської та гітлерівської держав, які, змінюючи одна одну, окупували й контролювали західноукраїнські землі в часи Другої світової війни.

У сучасний період окреслена проблематика становить предмет наукових пошуків представників суспільно-гуманітарних наук: правознавців, істориків, політологів та економістів. Вагомим є доробок таких, зокрема, вітчизняних учених-правознавців та істориків, як: І. Г. Білас, І. В. Венедіктова, В. В. Вісіна, О. М. Волощенко, Л. О. Головка, М. В. Гримич, О. В. Дзера, Л. П. Заставська, П. П. Захарченко, В. Р. Коновалюк, В. С. Кульчицький, В. С. Макаруч, С. І. Пересунько, М. Ф. Поліковський, П. В. Рекотов, В. Є. Рубаник, В. Л. Скрипник, І. Я. Терлюк, Б. Й. Тищик та ін. Водночас досі малодослідженими є чимало проблемних питань, пов'язаних із функціонуванням інституту права власності в період окупаційних режимів у західних областях Української РСР у вересні 1939–1945 рр. Особливої уваги потребує вивчення історико-правових аспектів цієї проблеми, адже їх наукового аналізу поки немає.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри теорії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ, у контексті наукових досліджень за напрямом «Філософсько-правові та теоретико-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (номер державної реєстрації 0109U007855).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи – з'ясувати сутність, зміст, особливості регулювання відносин права власності в західних областях Української РСР у вересні 1939–1945 рр. на підставі системного аналізу тогочасних нормативно-правових актів, архівних документів, історико-правової літератури та інших джерел.

Для досягнення цієї наукової мети сформульовано такі *завдання*:

- проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження інституту права власності в період функціонування різних окупаційних режимів на теренах західних областей УРСР упродовж вересня 1939–1945 рр.;
- розкрити особливості функціонування інституту права власності в період становлення радянського режиму (вересень 1939 р. – червень 1941 р.);
- схарактеризувати сутність і зміст правового режиму інституту права власності в період гітлерівського окупаційного режиму (червень 1941 р. – листопад 1944 р.);
- виявити особливості функціонування інституту права власності в період поновлення радянського режиму (листопад 1944 р. – 1945 р.);
- схарактеризувати та розкрити спільні особливості функціонування інституту права власності в періоди радянської та нацистської окупацій західноукраїнських областей (вересень 1939–1945 рр.);
- визначити коло суб'єктів права власності за радянського та нацистського режимів в аналізованій період (вересень 1939–1945 рр.);
- визначити і схарактеризувати об'єкти права власності за різних державних режимів у досліджуваній період;
- з'ясувати зміст і сутність правомочностей суб'єктів права власності (право володіння, користування, розпорядження об'єктами права власності) в період перебування західноукраїнських земель під владою тоталітарних режимів у вересні 1939–1945 рр.;
- виявити та розкрити підстави набуття і припинення права власності різних суб'єктів на об'єкти права власності в західноукраїнських областях у досліджуваній період.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері набуття, володіння, користування, розпорядження, управління та припинення права власності, що склалися в період вересня 1939–1945 рр. у західних областях УРСР.

Предмет дослідження – особливості еволюції інституту права власності в західних областях Української РСР у вересні 1939–1945 рр.

Хронологічні межі дослідження (вересень 1939–1945 рр.) зумовлені початком та завершенням подій Другої світової війни.

Географічні межі дослідження охоплюють тогочасні Волинську, Дрогобицьку (1959 р. увійшла до складу Львівської обл.), Львівську, Рівненську, Станіславську (1962 р. увійшла до складу Івано-Франківської обл.), Тернопільську, Чернівецьку області УРСР.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи становлять філософські, загальнонаукові, конкретно-наукові та спеціально-правові методи пізнання. В основі дослідження лежить діалектичний метод, який дозволив визначити закономірності розвитку відносин у сфері права власності та їхню специфіку (підрозділи 2.1–2.3 та ін.). Метод герменевтики сприяв пізнанню текстів нормативно-правових актів, архівних матеріалів, інших документів, аналізу й оцінці змісту монографічних праць, інших наукових публікацій, що дало змогу узагальнити особливості правового регулювання відносин власності та еволюції інституту права власності в західних областях УРСР (вересень 1939–1945 рр.) (підрозділи 2.1–2.3, 3.1–3.3). Аксіологічний метод використано для визначення

особливостей нормативно-правових актів, виданих за різних окупаційних режимів (підрозділи 2.1–2.3, 3.1–3.3).

У праці застосовано загальнонаукові методи, а саме: логіко-історичний – передбачає наповнення будь-якої логічної моделі історичним змістом, щоб унеможливити підміну реальності раціонально вибудованим логічним рядом поза межами об'єктивної дійсності. Правова конструкція еволюції відносин права власності корегувалася за допомогою значного пласту історико-правових фактів, виявлених у перебігу наукового пошуку (підрозділи 2.1–2.3). Спеціально-правові методи застосовано в їх оптимальному співвідношенні: історико-правовий метод ґрунтується на доктрині синтезних, інтегрованих досліджень правових явищ та історичних процесів (підрозділи 2.1–2.3, 3.1–3.3). Окрім зазначених методів, використано також статистичний, проблемно-хронологічний, емпіричний, порівняльний та джерелознавчий. Підґрунтям дослідження послужили принципи об'єктивності, всебічності, системності та максимальної аргументованості. На основі досягнень сучасної історико-правової методології, методів та принципів наукового пізнання сформульовано чіткі й об'єктивні висновки відповідно до мети дисертаційної роботи.

Емпіричну базу дослідження становлять численні опубліковані праці дослідників історії цивільного, земельного та аграрного права різноманітних історіографічних напрямів, а також виявлені документи фондів державних архівів України, тогочасні нормативно-правові акти.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в роботі вперше проведено комплексне та спеціальне історико-правове дослідження специфіки регулювання та особливостей відносин власності й еволюції інституту права власності в західних областях Української РСР в роки Другої світової війни (вересень 1939–1945 рр.).

У результаті проведеного дослідження:

вперше:

- комплексно вивчено та проаналізовано стан наукового дослідження інституту права власності на західноукраїнських землях в умовах їх перебування під владою різних тоталітарних режимів з вересня 1939 р. по 1945 р.;

- сформульовано цілісне і всебічне уявлення про стан і зміни інституту права власності в західних областях УРСР у вересні 1939–1945 рр., адже спеціальних праць із цієї теми дотепер не було, проблема є малодослідженою в історико-правовій науці;

- доведено, що нетривале панування радянського режиму обернулося трагедією для населення західноукраїнських областей. Інститут права власності зазнав серйозних деформацій внаслідок небувалого погіршення умов суспільно-політичного життя, системних і масових порушень прав і свобод людини, заперечення і нехтування здобутків загальноєвропейської, зокрема правової, практики, традицій та цінностей;

- встановлено, що внаслідок запровадження на західноукраїнських землях норм радянського союзного законодавства відбувався масовий перерозподіл власності, пов'язаний з ліквідацією з ідеологічних причин інституту приватної власності, як суто буржуазного, та подальшим її одержавленням. Повне і швидке

розчарування місцевого населення в радянській дійсності, що була перенесена на західноукраїнські землі, стало причиною масового несприйняття сталінської політики, виявив антирадянських настроїв і розгортання підпільної антирадянської та партизанської боротьби на чолі з ОУН і УПА;

- наголошено, що в період становлення і панування радянського режиму на території західних областей УРСР була проведена націоналізація землі, надр, лісів і вод, великої та середньої промисловості, закладів торгівлі, банків, транспорту, зрештою, усіх галузей економіки та нерухомості в містах. Тобто відбувалося примусове вилучення майна, яке перебувало у приватній власності населення, з одночасним переведенням його здебільшого до категорії «всесоюзної» власності;

- проаналізовано «радянську» та «нацистську» моделі права власності на західноукраїнських землях у період вересня 1939–1945 рр.;

удосконалено:

- теоретичні засади, форми та методи управління власністю в досліджуваній період;

- джерельну базу дослідження функціонування й еволюції інституту права власності в західноукраїнських землях у вересні 1939–1945 рр.;

- історико-правові особливості проведення радянською владою націоналізації, яка мала примусовий і насильницький характер та здійснювалась шляхом безоплатного й безповоротного вилучення майна з приватної власності осіб, котрі проживали на території західних областей УРСР і зазвичай ставали жертвами сталінських репресій, у власність держави;

отримали подальшого розвитку:

- положення про коло суб'єктів, об'єктів, підстави набуття та припинення права власності на теренах західних областей УРСР у період вересня 1939–1945 рр.;

- історико-правовий аналіз особливостей функціонування інституту права власності в умовах діяльності окупаційних режимів у західноукраїнських областях у вересні 1939–1945 рр.

Практичне значення одержаних результатів пов'язане з актуальністю вибраної теми, зумовлене науковою новизною і полягає в можливості їх застосування з науковою, навчальною та прикладною метою. Сформульовані й обґрунтовані в дисертації висновки можуть бути використані у:

- *науково-дослідній сфері* – для поглиблення знань про історію і теорію права власності, а також для вдосконалення понятійно-категорійного апарату історико-правової науки;

- *правотворчій сфері* – для вдосконалення норм чинного законодавства України в контексті проведення правової реформи в Україні;

- *правозастосовній діяльності* – для вирішення завдань організації й діяльності органів держави та місцевого самоврядування у сфері регулювання права власності;

- *навчальному процесі* – у викладанні навчальних дисциплін «Історія держави та права України», «Історія держави та права зарубіжних країн», «Теорія держави і права», «Актуальні проблеми теорії держави і права», «Історія вчень про державу і право», «Порівняльне правознавство», з метою формування практичних навичок професійної юридичної діяльності.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним, творчим науковим дослідженням, у якому здійснено ґрунтовний аналіз різноманітних історико-правових документів та матеріалів, комплексно й системно реконструйовано інститут права власності в західноукраїнських областях у складних умовах тривання Другої світової війни. Наукові положення, висновки й узагальнення, сформульовані в дисертації, належать особисто здобувачеві та є цінним науковим доробком.

Апробація результатів дисертації. Рукопис дисертації обговорювали на засіданнях кафедри теорії права та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ (ЛьвДУВС). Основні положення і висновки дослідження були оприлюднені на наукових та науково-практичних заходах, а саме на: II Регіональному круглому столі «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (Львів, 18 лютого 2011 р.); Всеукраїнській науковій конференції ад'юнтів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (Львів, 30 вересня 2011 р.); III Всеукраїнському круглому столі «Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування» (Львів, 9 грудня 2011 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (Львів, 17 лютого 2012 р.); щорічній Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених та аспірантів, присвяченій 20-річчю створення Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника «Вдосконалення правового регулювання права та основних свобод людини і громадянина» (Івано-Франківськ, 27–28 квітня 2012 р.); науковій конференції «Формування правової держави в Україні: проблеми та перспективи» (Тернопіль, 20 квітня 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання юридичної науки – 2012» (Львів, 26 квітня 2012 р.); IV Міжнародній науковій конференції «Компаративістські читання» (Львів, 27–29 квітня 2012 р.); науковій інтернет-конференції «Правове регулювання міжнаціональних відносин в Україні: історія і сучасність» (Львів, 18 травня 2012 р.); звітній науковій конференції ад'юнтів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (Львів, ЛьвДУВС, 28 вересня 2012 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в 15 друкованих працях, з них – 4 статті у наукових фахових виданнях, 1 стаття – в іншомовному фаховому виданні, 10 – публікацій у збірниках наукових праць за матеріалами конференцій.

Структура дисертації зумовлена сформульованими метою та завданнями дослідження. Праця складається з трьох розділів (розподілених на дев'ять підрозділів), висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок, з них 192 сторінки – основний текст, 2 сторінки – додатки і 33 сторінки – список використаних джерел (369 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми; висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету і завдання дослідження, його об'єкт і предмет; схарактеризовано методи і підходи, використані в дослідженні; сформульовано наукову новизну одержаних результатів та їх практичне значення; подано відомості щодо апробації основних положень дисертаційної роботи; вказано її структуру.

Розділ 1 «Історіографічні, джерелознавчі та методологічні аспекти дослідження» присвячено аналізу стану досліджуваної проблеми, історіографії, джерельній базі та методології дослідження.

У *підрозділі 1.1 «Стан дослідження проблеми»* зазначено, що у вітчизняній історіографії немає глибокого й об'єктивного історико-правового дослідження функціонування інституту права власності в період Другої світової війни на теренах західних областей Української РСР. Лише в деяких працях істориків та істориків права заторкнуто цю тему, і то фрагментарно й побіжно.

У ході історико-правового дослідження проблеми правового регулювання інституту права власності застосовано комплексний підхід: враховано досягнення загальної історії держави і права, здобутки інших наук – історії України, історії держави і права України, загальної теорії держави і права, цивільного, господарського та аграрного права. Опрацьовану літературу систематизовано у три великі групи, що дало змогу належно відобразити основний зміст й особливості проведених досліджень, дотичних до проблеми функціонування і трансформації інституту права власності в західних областях Української РСР в розглядуваний період – вересень 1939–1945 рр.

Першу групу становлять праці радянських дослідників, у яких висвітлено такі питання: поняття власності в соціалістичному суспільстві; право державної соціалістичної власності; право особистої власності; право власності на знаряддя і засоби виробництва; охорона соціалістичної власності, зміст і цивільно-правовий захист права власності. Серед дослідників цього періоду, які вивчали правові відносини у сфері власності в СРСР та УРСР, згадано, зокрема, А. М. Арзамасцева, А. В. Венедиктова, С. І. Вільнянського, Д. Ф. Вірника, Є. А. Володимирського, Д. М. Генкіна, К. О. Граве, М. В. Гордона, В. П. Грибанова, І. О. Дмитренка, І. Д. Єгорова, Д. Ф. Єремєєва, О. О. Єрошенка, М. І. Загородникова, Ю. В. Ідашкіна, О. С. Іоффе, А. А. Кабалкіна, М. Д. Казанцева, А. В. Карасса, М. В. Колганова, М. Д. Колесова, Б. К. Комарова, С. М. Корнеєва, Г. О. Крігера, Ф. П. Кошелєва, М. М. Кузнєцова, С. Н. Ландкофа, М. С. Малєїна, В. Ф. Маслової, І. Б. Новицького, І. В. Павлова, Г. М. Полянську, Р. Д. Рахунова, О. О. Рубаника, О. М. Румянцева, В. М. Сафронова, В. І. Семичка, О. Д. Соловйова, Ю. К. Толстого та Р. О. Халфіну.

Відзначено, що в більшості праць радянських істориків та правників суто з компартійних, класових міркувань приховувались особливості функціонування, зміни і розвитку відносин власності. Висвітлюючи наявні правовідносини лише з позитивного боку, радянські підневільні вчені водночас всіляко замовчували негативні, антиукраїнські аспекти діяльності сталінського тоталітарного режиму, зокрема масову насильницьку націоналізацію, брутальну конфіскацію та вилучення

майна в місцевого населення, формування жорсткої бюрократичної командно-адміністративної системи, в основі функціонування якої лежали принципи ліквідації приватної власності та запровадження державної власності на засоби виробництва, а також захоплення адміністративними методами управління.

До *другої групи* наукових джерел належать праці вітчизняних науковців, котрі після проголошення 1991 р. незалежності України почали об'єктивно й незаангажовано вивчати з позиції національної державності діяльність радянського та німецького окупаційних режимів (зокрема їх функціонування на теренах західних областей України) в період Другої світової війни. Вони спиралися на численні недосліджені архівні документи та матеріали, що були раніше недоступними, наприклад, мемуари та зарубіжні видання. Це передусім такі дослідники, як: І. Г. Білас, А. В. Боляновський, І. Г. Ветров, В. В. Вісин, О. В. Гуменюк, Т. І. Гуменюк, К. К. Кондратюк, С. К. Кондратюк, В. С. Кульчицький, В. І. Лаврищук, М. М. Леськів, М. Р. Литвин, В. С. Макарчук, В. М. Півоварчук, Ф. І. Полянський, П. В. Рекотов, В. Є. Рубаник, А. О. Руккас, І. Я. Терлюк, Б. Й. Тищик, С. С. Яким та ін.

Третю групу джерел становлять переважно праці істориків Польщі та Німеччини. Важливе місце у висвітленні відносин власності, зокрема в Західній Україні у вересні 1939–1945 рр., посідають також видання польського Інституту національної пам'яті, а саме Комісії з розслідування злочинів проти польського народу. Щоправда, історичні аспекти функціонування відносин права власності частково висвітлювали й інші зарубіжні дослідники.

У *підрозділі 1.2 «Характеристика джерельної бази та методологія дослідження»* зазначено, що джерельною базою для дослідження послуговув значний документальний масив, що відображає процес розвитку сфери правового регулювання правовідносин власності в західних областях УРСР у період вересня 1939–1945 рр. Використані джерела об'єднано в такі групи: збірники, офіційні видання нормативних актів та окремі нормативно-правові акти; архівні документи та матеріали; інформаційні повідомлення та матеріали тогочасної преси; відомості довідково-статистичних видань; спогади очевидців.

У процесі дослідження проаналізовано чимало опублікованих та неопублікованих документів з державних вітчизняних архівів. Так, значна кількість джерел, що розкривають окремі аспекти розвитку і функціонування інституту власності на західноукраїнських землях за часів радянського (перший – у вересні 1939 р. – червні 1941 р.; другий – 1944–1945 рр.) та гітлерівського окупаційних режимів, зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів державної влади України, Центральному державному архіві громадських об'єднань України, Центральному державному історичному архіві України, Галузевому державному архіві Служби безпеки України, Державних архівах Волинської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської та Тернопільської областей.

Методологія роботи забезпечила достовірність, повноту, належну якість і практичну значущість дослідження. Система використаних сучасних підходів, принципів (методологічного плюралізму, об'єктивності, єдності історичного і логічного, комплексності) та методів (діалектичного, системного аналізу, історичного, статистичного, герменевтичного, формально-юридичного, порівняльно-історичного) дослідження дозволила глибоко пізнати, всебічно і повно

розкрити історико-правові аспекти розвитку і функціонування інституту права власності в західноукраїнських областях УРСР в період Другої світової війни (1939–1945 рр.).

Розділ 2 «Правове регулювання інституту власності в західних областях УРСР у 1939–1945 рр.» складається з трьох підрозділів. У ньому здійснено правовий аналіз формування та особливостей розвитку права власності в період, що розпочався з моменту встановлення радянської влади на території Західної України у вересні 1939 р. і тривав до закінчення німецько-радянської війни в 1945 р.

У підрозділі 2.1 «Право власності за радянського режиму (вересень 1939 р. – червень 1941 р.)» на основі архівних джерел та нормативно-правових актів відтворено особливості функціонування інституту права власності на приєднаних (возз'єднаних) до УРСР західних областях.

Встановлено, що компартійні ідеологи запровадження радянського режиму на теренах західноукраїнських областей вважали за потрібне насамперед демонтувати систему колишніх органів польської влади, ліквідувати (націоналізувати) приватну власність колишніх польських промисловців, поміщиків, чиновників, формально зрівняти в правах усіх місцевих мешканців. Тож першим етапом втілення моделі соціалізму стала масова безоплатна примусова націоналізація землі, об'єктів промисловості і торгівлі. На початках націоналізацію промислових об'єктів здійснювали нібито за «ініціативою» робітників. Процедура була така: представники тимчасових органів влади, робітничих комітетів і новопризначені керівники підприємств зазвичай скликали загальні збори колективу, на яких обирали спеціальну комісію, що на підставі складеного акта приймала той чи інший об'єкт до державної власності. Згодом це рішення затверджували на засіданнях районних, міських та обласних виконавчих комітетів. Якщо власники підприємств не виконували вказівок та розпоряджень робітничих комітетів, націоналізацію цих об'єктів проводили як репресивний захід.

Наголошено, що тимчасові органи влади не могли на свій розсуд вирішувати питання володіння, користування і розпорядження в межах права власності. Нормативно-правові засади проведення кампанії націоналізації мав встановлювати спеціально скликаний установчий уповноважений представницький орган, який бодай формально «міг вважатися виразником волі населення Західної України».

Зауважено, що правову політику радянських органів влади на теренах західноукраїнських земель формально втілювали Народні Збори, ідея створення яких належала ЦК ВКП(б). Так, рішеннями Народних Зборів Західної України 27–28 жовтня 1939 р. запроваджувалося примусове обмеження та позбавлення майнових прав жителів цієї території, вилучення їхнього майна на користь держави, припинення права приватної власності в процесі націоналізації.

Аргументовано, що в період становлення радянського режиму на теренах західноукраїнських земель у короткому часі було проведено націоналізацію землі, надр, лісів і вод, великої і середньої промисловості, торговельних підприємств, банків, транспорту та інших галузей економіки, нерухомості в містах. По суті, відбулося примусове вилучення майна, яке перебувало переважно у приватній власності населення західноукраїнських областей, з подальшим переданням його до державної власності. Правовідносини у сфері права власності надалі регулювали

норми соціалістичного права, зокрема: Конституція УРСР 1937 р., Цивільний кодекс УРСР 1922 р., нормативно-правові акти Верховної Ради СРСР та УРСР, рішення Центральних комітетів ВКП(б) і Комуністичної партії (більшовиків) України та постанови Ради Міністрів УРСР тощо. Отже, у період проведення націоналізації, конфіскації та експропріації майна право приватної власності припинялося, а запроваджувалося принципово нове для краю право державної соціалістичної власності. Зокрема, були встановлені: державна монополія на найважливіші галузі народного господарства, контроль органів місцевої влади над торгівлею товарами і продуктами харчування, житлом і виробництвом предметів першої необхідності. З ідеологічних причин вважалося, що перемога соціалізму означала встановлення соціалістичного ладу як монополю панівного в економічних відносинах, у якому немає місця приватній власності, а остання характерна лише для капіталістичного світу й має суто експлуататорський характер. Тому такий вид власності в соціалістичному суспільстві був неможливий та заборонений.

У підрозділі 2.2 «Право власності за гітлерівського окупаційного режиму» встановлено, що відповідно до планів «Барбаросса» та «Ост» проводилися невідкладні окупаційні заходи для поневолення західноукраїнських земель, політика нещадної експлуатації економічних, природних, матеріальних та людських ресурсів. Прихід німців на початках, після жахів радянської дійсності, викликав у місцевого населення сподівання на поліпшення життя, тож воно виявляло деяку лояльність до німецького режиму. Однак поступово всі надії розвіялися.

Події німецько-радянської війни сприяли активізації діяльності ОУН на окупованих Третім Рейхом західноукраїнських землях. Програмні засади діяльності ОУН(б) значною мірою стосувалися права власності на землю. Зокрема, передбачалося: 1) ліквідувати радянські колгоспи і радгоспи для розподілу земельних угідь серед населення; 2) надати землі у приватну власність селянам для ведення сільського господарства; 3) встановити розміри земельних ділянок, які можуть перебувати у приватній власності, щоб не допустити надмірного скупчення землі в одних руках або поступового роздріблення ділянок. Також націоналісти виступали за те, щоб власником усіх земель, водоймів, підземних та наземних багатств, промисловості та мереж комунікації був український народ і його держава. Зокрема, передбачалося, що земля має належати українським селянам, фабрики і заводи – українським робітникам, український хліб – українському народові. Крім того, бандерівці відстоювали ідею запровадження загального і повного права власності на результати праці; обмеження приватного, кооперативного та спілкового права власності на землю господарств та результати праці для тих осіб, котрі в них безпосередньо працюють; у державній власності мають бути основні галузі промисловості та транспорту. Однак нацисти мали свої антиукраїнські, людиноненависницькі плани, тож заборонили будь-яку політичну діяльність українських організацій на окупованій території.

Уже з початком окупації західноукраїнські міста та села стали об'єктами безжалісного пограбування з боку німецької армії. Військові силоміць відбирали продовольство, яке розподіляли між військовими частинами та відсилали до Німеччини. Згодом, усвідомлюючи, що одноразовими реквізиціями не можна розв'язати проблему регулярного постачання продовольством вермахту, німецьке

керівництво зобов'язало військово командування та цивільну окупаційну владу припинити хаотичне неконтрольоване розкрадання продовольчих ресурсів і забезпечити цілеспрямовану планомірну експлуатацію природних і сільськогосподарських ресурсів західноукраїнських областей.

Інтересів українських селян у сфері землеволодіння, звісно, ніхто не враховував. Нацистський режим не ставив завдання розв'язати гострі майнові проблеми місцевих мешканців. А земельні ділянки надавалися селянам не у приватну власність, а лише на правах користування. Причому користувачі зобов'язані були віддавати заготівельникам частину врожаю, а також сплачувати податок за користування ріллею.

Відтак доведено, що сутність окупаційної політики нацистської влади полягала в максимальній експлуатації населення та вилученні, зокрема з території західноукраїнських областей, об'єктів права власності, а саме: природних ресурсів, техніки та обладнання, продовольства, матеріально-культурних цінностей, а згодом, з відступом – у цілковитому знищенні промислового та сільськогосподарського потенціалу і пограбуванні населення. Тож на звільнених від німецьких окупантів територіях залишилася руїна – ділянки безгосподарної землі, зруйновані майнові комплекси, будівлі та знищене майно місцевого населення.

У підрозділі 2.3 «*Право власності за відновленого радянського режиму (1944–1945 рр.)*» відзначено, що після вступу 1944 р. на західноукраїнські землі радянської армії розпочалося інтенсивне «відновлення» правової системи УРСР, що функціонувала до початку німецької окупації (22 червня 1944 р.) і будувалася на принципах сталінського тоталітарного режиму. Процес, який в історико-правовій науці визначають терміном «радянська», охопив усі сфери правовідносин на західноукраїнських теренах. Поновлення монопольної влади більшовицької партії означало остаточну ліквідацію інституту приватноправових відносин, встановлення державної власності на основні об'єкти права власності та завершення насильницької колективізації.

У перші місяці поновлення діяльності «других советів», за вказівками Політбюро ВКП(б) та ЦК КП(б), партійні органи розгорнули активну діяльність щодо оперативного вирішення питань партійного, державного і господарського управління. Вони вживали заходи для налагодження життєдіяльності суспільства в усіх сферах, зокрема це стосувалося відновлення правового режиму власності, який діяв на теренах західних областей УРСР до початку нацистської окупації 22 червня 1941 р. Тобто й надалі всіляко сприяли зміцненню і розвитку саме державної власності. Однак незабаром, коли вже діяли нові промислові підприємства, очевидними стали недоліки радянського управління – неефективна діяльність більшості державних фабрик та заводів, низька якість виготовленої продукції, нерациональне використання природних ресурсів, неналежне фінансове забезпечення виробничих процесів тощо.

У цьому підрозділі проаналізовано й «возз'єднання» Закарпаття з УРСР в 1944–1945 рр. Зауважено, що справжньою стратегічною метою долучення цього краю до складу Радянського Союзу було подальше збільшення державної власності шляхом проведення націоналізації землі, банків, промислових підприємств та інших

об'єктів на Закарпатті, адже це збільшувало політичний та економічний потенціал СРСР.

Зі жовтня 1944 р. по червень 1945 р. правовою основою проведення націоналізації та конфіскації майна в Закарпатській Україні були нормативно-правові акти НРЗУ, які уможливлювали розвиток приватноправових відносин. Натомість від липня 1945-го до січня 1946 р. територія Закарпаття перебувала під жорстким контролем радянського режиму та військ, що всіляко підтримували керівництво Закарпатської України та його прагнення возз'єднатися з УРСР. Фактично, Чехословацький уряд не мав реальних юридичних важелів впливу на відновлення своєї системи управління й законодавства на цій території і змушений був визнати факт утворення Закарпатської України. Відтак відбулося насадження радянської системи регулювання відносин власності через процеси націоналізації в усіх сферах народного господарства, утворення мережі колгоспів та радгоспів. Згідно з більшовицькою практикою на Закарпатті так само вдалися до суцільної колективізації після ліквідації великого землеволодіння і перерозподілу земельного фонду серед безземельних та малоземельних селян.

Зауважено, що переважна частина західноукраїнського населення не підтримувала панівної колгоспної ідеї в сільському господарстві. По-перше, місцеві жителі вирізнялися європейською розвиненою психологією власника. По-друге, вони добре засвоїли уроки періоду більшовицької колективізації та нацистської експлуатації на західноукраїнських землях в 1939–1944 рр., які супроводжувалися, до того ж, терором, репресіями та пограбуваннями місцевого населення. По-третє, у післявоєнний час на сході УРСР панував голод, фактично, третій за ліком голодомор, відповідальність за який лежить на сталінському режимові. Тож у пошуках харчів східняки попри перепони все ж мігрували до Галичини, Волині та Буковини. По-четверте, активну пропагандистську діяльність проти колективізації здійснювало підпілля ОУН та УПА, яке мало значну підтримку і допомогу з боку місцевого населення.

Відтак зроблено висновок, що правовий режим інституту права власності в період відновлення радянського режиму у Волинській, Дрогобицькій, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській, Тернопільській та Чернівецькій областях, а також у процесі його становлення в Закарпатській Україні, був спрямований переважно на розвиток і зміцнення саме державної форми власності. Після завершення Другої світової війни право власності насправді не зазнало принципових змін і розвивалося явно не в інтересах населення західноукраїнських земель, а для подальшого зміцнення і розбудови матеріальної, економіко-фінансової бази, по суті, радянської імперії – СРСР.

Розділ 3 «Суб'єкти, об'єкти, зміст і підстави набуття та припинення права власності в західних областях УРСР за різних окупаційних режимів у 1939–1945 рр.» охоплює питання суб'єктів, об'єктів та змісту інституту права власності (право володіння, користування та розпорядження). Окрім того, тут проаналізовано підстави набуття і припинення права власності.

У підрозділі 3.1 «Суб'єкти права власності» за допомогою ретроспективного аналізу висвітлено як правовідносини власності виникали, змінювалися та припинялися між певними суб'єктами. Причому чіткий перелік зазначених суб'єктів встановлювався нормативно-правовими актами різних окупаційних режимів.

Спільним для цих загарбницьких, антиукраїнських режимів було обов'язкове запровадження та функціонування монопольного суб'єкта права власності на всі природні, промислові та інші важливі об'єкти захопленої території. В обох випадках це була жорстко централізована тоталітарна держава з агресивним та недемократичним політико-правовим режимом, представлена у формі радянської соціалістичної та німецької націонал-соціалістичної держав. За останнього режиму, зауважено в підрозділі, жителі західноукраїнських земель все ж таки мали права на власність, хоч і дещо обмежені.

У підрозділі 3.2 «Об'єкти права власності» в результаті розгорнутого аналізу чинного законодавства окупаційних режимів досліджуваного періоду (вересень 1939–1945 рр.) доведено, що об'єктами права власності були ті категорії майна, які не були вилучені з цивільного обороту. При цьому майно, яке було вже вилучено із цивільного обороту, могло бути об'єктом права власності лише в тих межах, у яких це було дозволено відповідними правовими приписами державних органів. Характерною рисою права державної власності була його необмеженість щодо кола об'єктів та видів майна.

Згідно зі ст. 22 ЦК УРСР 1922 р., майно, яке було вилучено в населення західних областей УРСР під час проведення націоналізації, переходило у відання державних установ та підприємств. Націоналізоване майно не підлягало відчуженню, не могло бути предметом застави чи бути повернене для задоволення вимог кредиторів у порядку стягнення. Ідеться про: 1) промислові, транспортні та інші підприємства загалом; 2) промислові заклади (фабрики, заводи, копальні тощо); 3) устаткування промислових підприємств; 4) рухомий склад залізниць, морські і річкові судна та літальні апарати; 5) споруди залізничного, водного і повітряного транспорту, народного зв'язку (телеграфні, телефонні і радіоустановки загального користування); гідротехнічні і призначені для обслуговування товарообміну споруди (елеватори, холодильники та ін.), а також електричні установки загального користування; 6) комунальні споруди; 7) будівлі. Щоправда, до цієї статті була примітка, яка допускала винятки із загального правила. Так, до устаткування не належали: предмети обладнання (меблі і домашні речі) та інструменти.

За «соціалістичної влади» скасовувались не тільки приватна власність на землю, а й речові та інші права на землю. На зміну польському земельному устрою з інститутами надільного землеволодіння, довгострокового і безстрокового користування землею прийшов принципово новий, т. зв. радянський соціалістичний земельний устрій.

На основі аналізу радянських документів щодо проведення націоналізації землі зроблено висновок, що вона базувалася на перевірених раніше принципах землекористування: а) принципі націоналізації землі, тобто примусового відчуження землі у власність держави; б) принципі муніципалізації землі, тобто примусового її вилучення у приватних осіб з подальшим передаванням у розпорядження органів місцевої влади.

Наголошено, що за період функціонування радянського режиму на території західних областей УРСР було націоналізовано не лише землі великих землевласників, але й дрібних господарств. Водночас проголошувалась повна конфіскація земель монастирів та великих державних службовців без жодного

викупу.

У підрозділі 3.3 «Зміст комплексного інституту права власності (право володіння, користування і розпорядження об'єктами права власності)» схарактеризовано правові норми, які виступали як бажані моделі належної поведінки конкретного суб'єкта права власності у процесі реалізації правомочностей власника. Зміст права власності осіб, які проживали на окупованій радянським та гітлерівським режимами територіях, мав економічну та юридичну специфіку, з огляду на особливості суб'єктно-об'єктного складу правовідносин власності, підстави набуття і реалізації права власності на відповідні об'єкти.

Встановлено, що радянська і німецька держави як монополні суб'єкти права власності на основні природні та промислові ресурси фактично володіли ними й усували всіх інших осіб від фактичного привласнення цих ресурсів. Фізичні особи мали право володіння на майно, яке перебувало в їх особистій власності, та могли виконували комплекс дій, пов'язаних із вчиненням правочинів. Так, ст. 21 ЦК УРСР 1922 р. передбачала, що володіння землею для фізичних осіб допускається лише на правах користування.

Зброя та військова амуніція, вибухові речовини, речовини, що містять в собі спирт міцності, вищої від встановленої, та сильні отрути могли бути у приватному володінні лише після отримання відповідного дозволу уповноважених на це органів влади.

Власник мав право витребувати своє майно з чужого незаконного володіння і вимагати від недобросовісного володільця повернути всі прибутки, які він отримав і повинен був отримати за весь період володіння; а від добросовісного – усі прибутки, які він отримав і повинен був отримати з моменту, коли дізнався або повинен був дізнатися про неправомірність володіння чи отримав повістку у справі позову власника про повернення майна. Володільець, своєю чергою, мав право вимагати від власника відшкодувати необхідні витрати на майно відтоді, відколи саме власникові належать прибутки з майна. Власник мав право вимагати усунути всякі порушення його прав, навіть якщо вони не пов'язані з позбавленням володіння. Однак це положення не поширювалося на майно, яке було націоналізовано чи конфісковано.

Аргументовано, що зміст права власності в аналізовані окупаційні періоди мав свої особливості. Йдеться про те, що тільки державі, її органам, підприємствам та установам належали всі три правомочності власника – володіння, користування, розпорядження, що цілком відповідало політико-економічному ладу тогочасного радянського та нацистського тоталітарних режимів. Для фізичних осіб передбачалося право володіння, користування і розпорядження лише в межах, чітко окреслених законами та іншими нормативно-правовими актами.

У підрозділі 3.4 «Підстави набуття та припинення права власності» схарактеризовано первинні способи виникнення права власності (виробництво, вилучення у власність держави самовільно зведених будівель, знахідок, скарбів тощо) та похідні (націоналізація, реквізиція, конфіскація, експропріація, вилучення дорогоцінних металів за договором, у порядку спадкування тощо). Як підстави припинення права власності названо: позбавлення права власності з уваги на суспільну необхідність (націоналізація, реквізиція (у зв'язку з воєнною ситуацією)); позбавлення права власності на майно, яке не було захищено правом приватної

власності) та в разі вчинення власником правопорушення (конфіскація майна).

ВИСНОВКИ

Вивчення особливостей правового регулювання інституту права власності в західних областях УРСР в період Другої світової війни дозволило сформулювати низку історико-правових висновків.

1. Попри чималу кількість наявних монографічних праць загального характеру й окремих наукових розробок, є всі підстави вважати, що спеціальних наукових розвідок, які давали б цілісне уявлення про інститут права власності в західних областях УРСР в часи Другої світової війни (вересень 1939–1945 рр.), дотепер не було.

Опрацьована джерельна база роботи – архівні неопубліковані та опубліковані матеріали, є достатньо репрезентативною для розв'язання означеної наукової проблеми, оскільки наявних матеріалів та документів виявилось досить для одержання необхідної правової інформації, щоб всебічно і комплексно вивчити проблему функціонування інституту права власності в період панування тоталітарних радянського та німецького окупаційних режимів у західних областях УРСР.

Методологія дослідження забезпечила достовірність, повноту, належну якість і практичну значущість дисертаційної роботи. Система використаних сучасних підходів, принципів та методів дослідження дозволила глибоко пізнати та всебічно й повно розкрити історико-правові аспекти розвитку і функціонування інституту права власності в західноукраїнських областях у період Другої світової війни (1939–1945 рр.).

2. Нетривале панування радянського режиму з вересня 1939 р. по червень 1941 р. стало справжньою трагедією для населення західноукраїнських областей, оскільки відбулися серйозні негативні зміни в усіх сферах його життєдіяльності. Швидкими темпами проводилася націоналізація землі, надр, лісів і вод, промислових підприємств та закладів торгівлі, банків, транспорту, нерухомості в містах і селах. За своїм характером націоналізація була насильницькою, примусовою, здійснювалася шляхом безоплатного й безповоротного вилучення різного цінного майна з приватної власності осіб, які проживали в західних областях УРСР, з подальшою передачею його у власність радянської держави.

Внаслідок примусового вилучення майна до державної власності відійшла більшість об'єктів права власності, що належали різним категоріям суб'єктів правовідносин. Загалом більшовицький режим використовував власність як потужне економічне підґрунтя нібито для здійснення «влади народу», а насправді – диктатури монополюно правлячої комуністичної партії – ВКП(б) та вождя Й. В. Сталіна.

Тож є всі підстави констатувати факт цілковитого знищення традиційного багатовікового інституту права власності, яким звичайно користувалося західноукраїнське населення. Крім того, системними й масовими стали порушення всіх політичних, економічних, особистих та інших прав і свобод населення

західноукраїнських земель, зрештою, як і всього українського народу під більшовицькою та нацистською окупацією.

3. Модель організації правового режиму власності на захоплених гітлерівцями західноукраїнських землях була зумовлена концепцією створення єдиного «великого господарського простору». Основною метою нацистської політики на західноукраїнських землях у сфері власності було максимально використати в інтересах Третього Рейху природний, промисловий та сільськогосподарський потенціал регіону. В умовах функціонування гітлерівського «нового порядку» на окупованих вермахтом територіях визначальний вплив мала німецька державна монополія права власності на основні природні та виробничі об'єкти.

4. Період відновлення радянського режиму (1944–1945 рр.) характеризувався утвердженням більшовицьких порядків у відносинах власності, посиленням політики націоналізації, спрямованої на розвиток і зміцнення саме права державної власності.

5. Правовою основою регулювання відносин власності в період радянської та німецької окупації, пов'язаних з належністю, набуттям, володінням, користуванням та розпорядженням об'єктами власності в західноукраїнських областях, послужило комплексне застосування норм різних галузей законодавства, передусім цивільного, а також трудового, сімейного, адміністративного та кримінального. Правовідносини між місцевим населенням та окупаційними режимами регулювалися переважно із застосуванням позасудових та силових методів управління. За таких умов істотно зростало значення норм адміністративного та кримінального права при врегулюванні майнових правовідносин. Хоча регулювання вказаних правовідносин здійснювалося в деформованому вигляді, однак вони активно функціонували в аналізованому періоді на західноукраїнських землях.

Правова політика і радянського, і німецького окупаційних режимів у сфері права власності зводилася до розвитку і вдосконалення власне права державної власності, а інші тогочасні форми власності перебували в жорстких межах тоталітарних адміністративно-командних систем та розвивалися лише з огляду доцільності щодо забезпечення інтересів панівного режиму. Отже, у роки Другої світової війни відбувалися докорінні зміни у правовому регулюванні відносин власності. Зрозуміло, що саме в надзвичайних воєнних умовах яскраво виявилися переваги державної власності, на основі якої об'єднувалися всі сили й ресурси радянського й нацистського режимів. Адже максимальна концентрація державної власності забезпечувала мобілізацію потужних ресурсів для здобуття перемоги над ворогом, а відтак задоволення потреб фронту. Саме тому державне правове регулювання було спрямовано на створення пріоритетного і сприятливого для функціонування правового статусу.

6. Правовідносини власності щодо об'єктів власності виникали, змінювалися та припинялися між конкретно визначеними в законодавстві суб'єктами. Отже, перелік таких суб'єктів встановлювався нормативно-правовими актами і радянського, і нацистського режимів. Спільним для цих режимів було запровадження монопольного суб'єкта права власності на основні природні та промислові об'єкти захопленої території. Так, суб'єкт права власності на землю, надра, ліси, води, природні ресурси, стратегічні промислові та виробничі

підприємства, залізниці загального користування, їх рухомий склад і літальні апарати був єдиний – наприклад, Радянська держава загалом. Відзначено, що в радянський період, визнаючи за союзними республіками право власності на землю в межах їх території, Радянська держава допускала поєднання права територіального верховенства як частини суверенітету з правом державної власності на землю. До того ж здійснення такого територіального верховенства було гарантовано союзним республікам відповідними положеннями Конституції СРСР 1936 р., а не їхнім правом державної власності на землю.

7. Правове регулювання права власності жителів західноукраїнських теренів зводилося до обмеження особистої власності настільки, щоб не допустити її перетворення на приватну власність. Практикувалися примусове обмеження прав власності громадян на рухоме і нерухоме майно, насильницька колективізація земель, реквізиція сировини і матеріалів (законодавство передбачало, що будь-які товари і механізми могли бути вилучені у власника, якщо цього вимагають інтереси держави).

Вільний обіг об'єктів права власності обмежувався. Окупаційні режими застосовували обмежувальні заходи та встановлювали правові заборони щодо вільного обігу майже всіх об'єктів цивільно-правових відносин (земля, житлові та нежитлові будинки, гроші, а також інші матеріальні й нематеріальні блага). Так, у період гітлерівської окупації основні об'єкти права власності оголошувалися німецькою власністю, тому заволодіння ними без згоди місцевих окупаційних властей спричинювало застосування суворого покарання.

8. Безперечно, зміст права власності (класичного уявлення щодо існування системи правомочностей власника – володіння, користування та розпорядження) в аналізований період мав свої особливості. Йдеться про те, що тільки державі, її органам, підприємствам та установам належали всі три правомочності власника – володіння, користування, розпорядження, які загалом відповідали політико-економічному ладу тогочасного суспільства. Для фізичних осіб передбачалося право володіння, користування і розпорядження лише в межах, встановлених законами та іншими нормативно-правовими актами органів влади.

9. Чітко розрізнялися первинні способи виникнення державної власності (виробництво, вилучення у власність держави самовільно зведеної будови, знахідка, скарби тощо) і похідні (націоналізація, реквізиція, конфіскація, експропріація, вилучення дорогоцінних металів за договором, у порядку спадкування тощо).

Підставами для припинення права власності на деякі об'єкти в окупаційні періоди були, зокрема, такі факти: позбавлення права власності з огляду на суспільну необхідність (націоналізація, реквізиція та позбавлення права власності на майно, яке не могло належати на праві приватної власності) та за вчинення власником конкретного правопорушення (конфіскація майна).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Лесько І. Б. Право власності за радянського режиму у західноукраїнських областях (вересень 1939 – червень 1941 рр.) / І. Б. Лесько // Митна справа : науково-аналітичний журнал. – 2012. – № 1 (79). – С. 49–53.
2. Лесько І. Б. Суб'єкти права власності за законодавством УРСР у воєнний період 1941-1945 рр. / І. Б. Лесько // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 2 (1). – С. 145–154.
3. Лесько І. Б. Історіографія та джерельна база дослідження права власності на Західній Україні в роки Другої світової війни / І. Б. Лесько // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2013. – № 10. – С. 198–205.
4. Лесько І. Б. Особливості функціонування інституту власності на західноукраїнських землях після встановлення радянського режиму на початку Другої світової війни (вересень 1939 – вересень 1940 рр.) / І. Б. Лесько // Право та суспільство. – 2013. – № 6. – С. 28–33.
5. Лесько І. Б. Юридические аспекты национализации собственности на средства производства на западноукраинских землях после установления советского режима (сентябрь 1939 – сентябрь 1940 гг.) / І. Б. Лесько // Закон и жизнь : междунар. науч.—практ. правовой журн. Республики Молдова. – 2013. – № 12/4 (264). – С. 36–38.
6. Лесько І. Б. Право власності за гітлерівського окупаційного режиму на Україні / І. Б. Лесько // Проблеми державотворення та правотворення в Україні : матер. II Регіонального круглого столу. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 200–203.
7. Лесько І. Б. Правове регулювання права власності за радянського режиму (вересень 1939 – червень 1941 р.) / І. Б. Лесько // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні : матер. Всеукр. наук. конф. ад'юнктів, аспірантів та здобувачів. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 113–116.
8. Лесько І. Б. Види суб'єктів права власності в західних областях Української РСР (1939–1945 рр.). / І. Б. Лесько // Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування : матер. III Всеукр. круглого столу. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 119–121.
9. Лесько І. Б. Особливості права власності на західноукраїнських землях в радянський період / І. Б. Лесько // Проблеми державотворення та правотворення в Україні : матер. Всеукр. наук.—практ. конф. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 291–293.
10. Лесько І. Б. Наслідки гітлерівської окупації щодо власності населення України (1941–1944 рр.) / І. Б. Лесько // Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина : матер. щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених та аспірантів, присвяченої 20-річчю створення Юридичного інституту. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2012. – С. 80–82.

11. Лесько І. Б. Гітлерівський окупаційний режим в Україні та право власності / І. Б. Лесько // Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи : матер. наук. конф. – Тернопіль : Терноп. нац. екон. ун-т, 2012. – С. 61–63.
12. Лесько І. Б. Суб'єкти права власності в період 1941–1945 рр. / І. Б. Лесько // Актуальні питання юридичної науки – 2012 : матер. доп. та статей Всеукр. наук.-практ. конф. – Львів : Міжрегіон. акад. упр. персоналом, Львів. ін-т, 2012. – С. 23–25.
13. Лесько І. Б. Вплив радянського та гітлерівського окупаційних режимів на право власності: синхронні аспекти / І. Б. Лесько // Компаративістські читання : матер. IV Міжнар. наук. конф. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 341–344.
14. Лесько І. Б. Стан інституту права власності у західноукраїнському регіоні в часи радянського і гітлерівського окупаційних режимів (вересень 1939 – листопад 1944 р.) [Електронний ресурс] / І. Б. Лесько // Правове регулювання міжнаціональних відносин в Україні: історія і сучасність : матер. Всеукр. наук. інтернет-конф. : електронне вид. НУ «Львівська політехніка» (2012. – № 1). – Режим доступу: http://historylaw.lp.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=59:-----1939---1944&catid=43:-3----&Itemid=64 – 2012. – №1.
15. Лесько І. Б. Історіографія та джерельна база дослідження права власності на Західній Україні в роки Другої світової війни / І. Б. Лесько // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні : тези доп. та повідом. звітної наук. конф. ад'юнктів, аспірантів та здобувачів. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 115–118.

АНОТАЦІЯ

Лесько І. Б. Правове регулювання інституту власності в західних областях Української РСР (1939–1945 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2015.

Дисертацію присвячено історико-правовому дослідженню особливостей функціонування інституту права власності в західних областях Української РСР у 1939–1945 рр.

На підставі системного аналізу нормативно-правових актів, архівних документів та матеріалів, частину яких уперше введено до наукового обігу, історико-правової та іншої наукової радянської, української, російської та зарубіжної літератури висвітлено процеси, пов'язані з правовим регулюванням інституту власності в період функціонування радянського та гітлерівського окупаційних режимів. Здійснено аналіз об'єктів і суб'єктів права власності, розкрито зміст, підстави набуття та припинення права власності в період 1939–1945 рр. в західних областях УРСР.

Ключові слова: власність, право власності, правове регулювання інституту права власності, Друга світова війна, окупація, сталінський режим, гітлерівський окупаційний режим, націоналізація, конфіскація, реквізиція.

АННОТАЦІЯ

Леско И. Б. Правовое регулирование института собственности в западных областях Украинской ССР (1939–1945 гг.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный университет «Львовская политехника» Министерства образования и науки Украины, Львов, 2015.

Диссертация посвящена историко-правовому исследованию особенностей функционирования института права собственности в западных областях Украинской ССР в 1939–1945 гг.

На основании системного анализа нормативно-правовых ведомственных актов, архивных документов и материалов, часть которых впервые введена в научный оборот, историко-правовой и другой научной советской, украинской, русской и зарубежной литературы освещены процессы, связанные с правовым регулированием института собственности в период функционирования советского и нацистского оккупационных режимов. Осуществлено анализ объектов и субъектов права собственности, раскрыто содержание, основания приобретения и прекращения права собственности в период 1939–1945 гг. в западных областях УССР.

Научная новизна полученных результатов определяется тем, что в диссертации впервые проведено историко-правовое исследование правового регулирования института права собственности в западных областях Украинской ССР (1939–1945 гг.), ведь до сих пор специальных работ по этой теме не было. Доказано, что советские и немецкие режимы правления обернулись подлинно трагедией для украинского народа. Усовершенствована источниковая база исследования, особенности проведения органами власти национализации.

В результате исследования сделан вывод о том, что правовой основой регулирования отношений собственности в период советской и немецкой оккупации, связанных с принадлежностью, приобретением, владением, пользованием и распоряжением объектами собственности на оккупированной западноукраинской территории, было комплексное применение норм различных отраслей права (гражданского, трудового, семейного, административного и уголовного). Правоотношения между местным населением и оккупационными властями регулировались преимущественно с применением внесудебных и силовых методов управления. При таких условиях возрастало значение норм административного и уголовного права при урегулировании имущественных отношений.

В диссертации обосновано, что правовая политика советского и немецкого оккупационных режимов, функционировавших на территории западноукраинских земель в период Второй мировой войны, в сфере права собственности сводилась к развитию и совершенствованию права государственной собственности, а остальные

формы собственности находились в монополюжно жестких рамках административно-командных систем и развивались только с учетом обеспечения интересов господствующей власти.

Оккупационные режимы применяли ограничительные меры и устанавливали правовые запреты относительно свободного обращения практически всех объектов гражданско-правовых отношений (земля, жилые и нежилые дома, деньги, а также другие материальные и нематериальные блага).

В заключении впервые раскрыто и названо виды и объекты права собственности, содержание правоотношений собственности, а также выделены основания приобретения и прекращения права собственности в исследуемый период. Право собственности в рассматриваемый период безусловно имело свои особенности.

Ключевые слова: собственность, право собственности, правовое регулирование института права собственности, Вторая мировая война, сталинский режим, гитлеровский оккупационный режим, национализация, конфискация, реквизиция.

SUMMARY

Lesko I. B. Legal Regulation of the Ownership Rights Institute in the Western Regions of the Ukrainian SSR (1939–1945). – Printed as manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Sciences (Law) on the speciality 12.00.01 – theory and history of the state and law, history of political and legal doctrine. – National University «Lviv Politechnika» Ministry of Education and Science, Lviv, 2015.

The thesis is devoted to the historical and legal study of the functioning of the ownership rights institute in the western regions of the Ukrainian SSR in September, 1939–1945.

Based on the systematic analysis of the legal departmental documents, archival source, some of which were first introduced to the scientific circulation, historical and legal and other scientific Ukrainian, Russian and foreign literature, the processes associated with the legal regulation of the institution of ownership during the occupation of the soviet and nazi regimes have been studied. The analysis of objects and subjects of ownership rights has been conducted, the content and the reasons for termination of the ownership right during the years 1939–1945 in the western regions of the USSR have been discovered.

Keywords: ownersip, ownership right, legal regulation of the ownership rights institute, the Second World War, occupation, soviet period, the Nazi occupation regime, nationalization, confiscation, requisition.

Підписано до друку 21.08.2015р. Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 0,9.
Зам. № 70. Наклад 100 пр.

Видавництво «ПАІС»
Реєстраційне свідоцтво ДК № 3173 від 23 квітня 2008 р.
вул. Гребінки 5, оф. 1, м. Львів, 79007
тел.: (032) 225-60-14, (032) 261-24-15
e-mail: pais@mail.lviv.ua; <http://www.pais.com.ua>